

BANGHA IMRE

Indiai napló, 2007

Egy költő halálára

250 évvel ezelőtt, 1757. március 6-án, egy vesztett csatát követő vérfürdőben halt meg Ánandghan hindi költő, egy olyan szerző, akit még hazájában, Indiában is alig ismernek. Miért emlékezem meg akkor magyarul erről a térben és időben is oly idegen alkotóról? Egyrészt azért, mert még Indiában sem írnak most haláláról, másrészt pedig mert verseinek irodalmi fordítása csak magyarul létezik, és legfőképpen azért, mert a számunkra gyakran idegen gondolkodás- és képvilágot idéző, idegen esztétika fegyelmezte díszes verseiben olyan életérzést idéz meg magával ragadó erővel, mely a modern ember egyik legalapvetőbb tapasztalata: a szeretettől való megfosztottság, az egykor megismert boldogságtól és Istentől való elhagyatottság fájdalmát.

Akik Indiában ismerik néhány versét, azok közül a legtöbben csak a hibás, huszadik században kitalált GhanÁnand néven hallottak a szerzetes költőről, és életére vonatkozólag csak a szerelméhez és halálához fűződő tizenkilencedik századi legendákat ismerik. Ám Ánandghant mégis a legnagyobbak között tartják számon, aki a tizennyolcadik század hindi költészetének nyelvjárásán, a ma már kevesek által értett irodalmi bradzs nyelven, a klasszikus ind esztétika szigorú szabályai szerint felépített, ind képvilágból merítkező, mély fájdalomtól átjárt, tökéletes versekben fejezte ki a földi és isteni kedvesétől elszakadt ember agóniáját.

Ánandghan életéről csak a modern kutatásnak sikerült kiderítenie néhány adatot, ám versei megértéséhez sokkal jobb útmutató a szerző nevéhez kapcsolódó legenda. Eszerint a költő eredetileg egy muszlim táncosnőnek verselgető hindu írnok volt a felbomló Mogul Birodalom szultánjának, „pompakedvelő” Muhammadsáhnak (1719–1748) az udvarában, Delhiben. Ánandghan szerelmét Szudzszánnak, *Jótudásúnak*, *Értőnek* szólította verseiben, és ígéretet tett, hogy csak neki fogja verseit énekelni. Mikor mindez rosszakarói tudomására jutott, beárulták a tehetséges írnokot a szultánnál, akit országa politikájánál jobban lekötött a szépség élvezete, s aki maga is költő volt és lelkes művészetpártoló. Ánandghan a szultán felszólítására azonban nem volt hajlandó énekelni. Ekkor azt ajánlották a szultánnak, hogy Szudzszán révén kérje fel. Szudzszán kérésére Ánandghan valóban énekelt, de nem a szultánnak, hanem Szudzszánnak: feléje fordulva, s a szultánnak háttal. A hallgatóságot annyira rabul ejtette a vers szépsége, hogy az uralkodó a felségsértés miatt nem ítélte halálra az írnokot, hanem vétségéért csak száműzte a főváros-

ból. Indulása előtt Ánandghan kérlelte kedvesét, hogy tartson vele, de a táncosnő úgy döntött, hogy az udvarban marad. Ánandghan korának egyik legnépszerűbb zarándokhelyén, Vrindávanban Krisna-imádó szerzetesnek állt, azonban továbbra is Szudzsánhoz írta verseit, és a költő saját neve – melynek jelentése „Örömfelhő” – mellett továbbra is megjelent a Szudzsán, „Jótudású” név négysorosaiban. A szó azonban ezentúl már nem a földi táncosnőre vonatkozott, hanem a *Jótudású* istenségre, Krisnára.

Ánandghan negyven négysorosát mintegy tíz évvel ezelőtt Déri Balázssal közösen fordítottam magyarra (Ánandghan: *A Jótudásúhoz: a nőhöz és istenhez*, Delhi, Magyar Tájékoztatói és Kulturális Központ, 1996). Az eredetihez közel álló, mégis magyaros formában igyekeztünk megszólaltatni a néha távolinak tűnő képvilágot.

Mondjam a szúrós pillantás-nyilakat? Sebeim köszörűli, ha vallok,
életemet szomjazza, tüzével a sebbe erősebb vágyakozást olt,
ámde *öröm felbője* – Szudzsán – élet-gyökeréből szór üde záport.
Más kínlódvá farigcsál rímeket – engem az én költészetem alkot.

Szó-mátka a szív-palotában ül és csend-fátyol alatt, letakarva ragyog,
szelid és szép szóalak-értelem ékszer a lényeg-forma örömteli jón.
Míg az ész-nyoszolyára leülteti, nyelv-huga elkíséri a fül-folyosón,
értés-kebelére karolva, *öröm felbője, tudás*-hitves mosolyog.

Megrészegedik, mikor ámul a szem, hogy részeg a szép, a gazellaszemű;
Az *öröm felbője* elázva, ragyogva nevet, beleszédül, erőtelenül,
gügyög és fecserész, szétszórt, szeme tág, beszükül, káprázik, el-elnehezül.
A szemérem örül, ha Szudzsán bűbája előtt leveretve maradt, egyedül.

Páratlan szép formád fénylő vizét amint látta lelke,
vágyra gyúlva, vágytól folyva vigadni a habba száll.
Beléesett tarka színek csupa-mozgás hullámába;
a parttalan nagy vízárban a túlpartra hogy talál?
Nem tűnik fel, *örömfelbő*, sehol sem a szilárdság-szirt,
a nyomorult erőveszve már félúton holtra vál.
Támaszra sehogy sem lel a süllyedő a moszat hajban:
mentett már meg merüléstől valakit a békanyál?

Azelőtt a szemem szépséget ivott, de ma gond tüze perzseli, könnye pereg.
Szerелеm táplálta az életemet, de ma vétkeivel tele sír, kesereg.
Az *öröm felbője* Szudzsán nélkül az öröm meg az ékszer, a dísz odalett.
Azelőtt hegy volt az a lánc nyakadon, de ma jöttöd elébe került az a hegy.

Nekem osztályrészem a nem-feledés, a felejtés lett, kedves, teneked.
 Panaszoljam-e ezt? – A fejemhez emeltem. Amit lelkedből vágysz, teheted.
 De a szó, ami rólad szól, nekem élet, *örömfelbő*, élet-lehelet.
 „Légy jól!” S bár vagy te magadban-elég, a mi áldásunkat örökre vegyed.

Vidzsajaváda

Éjjel tizenegy óra. Az ovális ablakon lassan beúsznak a látótérbe Hajdarábád fényei. Ahogy a gép rákanyarodik a leszállópálya célegyenesére, odalent teljes kiterjedésében megmutatkozik a város. Mint egy hatalmas drágakő, ezer fényben csillog – itt erősen, ott gyengén – sok apró csillag a földön.

Az Air Deccan fapados járatán érkezem India hatodik legnagyobb és egyik leggyorsabban fejlődő városába. A fejlődés kézzelfogható jele maga az Air Deccan. Délután kettőkor döntöttem el, hogy ideutazom. Delhiben soföröm, Ganesh jól ismert egy ügynököt, és négyre már kezében is volt a jegy. Mivel későn vettem meg, viszonylag drága, de így is körülbelül feleannyiba került, mint egy hasonló jegy bármely más légitársaságnál. A borítékon az Air Deccan jelképe: egy hagyományos indiai inget és dhótit viselő köpcös vidéki kisember, aki kezében esernyővel vidáman siet valahova. Ugyanolyan kis figura, mint a szolgálatkészzen meghajló, kertitörpe-szerű maharadzsa-lakáj az Air India irodáiban, csak hogy ő nem a gazdagságot idézi, hanem a mindenki számára való elérhetőséget. Noha a repülőgépen senki nem hordott dhótit, és az utasok többsége tehetős indiai, világos az üzenet: ez a légitársaság az indiai kisemberek számára is megfizethető.

Hajdarábád, „Oroszlánváros” a világ drágakő-kereskedelmének központja. A közeli hegyekből származik a *kób-i-núr*, „fényhegy” nevű gyémánt. Egy reklám pedig arról tájékoztat, hogy a föld drágaköveinek kilencven százaléka a feldolgozás vagy az értékesítés során megfordul Hajdarábádban. „Oroszlánváros” három, különböző időszakban alapított várost foglal magába. Az elsőt, az igazi Hajdarábádot a közeli Gólkonda szultánja, Muhammad Quli Qutub Sáh kezdte építeni 1591-ben. Quli Qutub Sáh az indiai hagyományokhoz híven költő is volt, és szerelmes verseivel a dekkáni urdu költészet első nagy alkotójává vált. A szultán a várost a korabeli iszlám építészet remeke, az akkoriban kiépülő iráni főváros, Iszfahán mintájára tervezte, és a legenda szerint hinduból muzulmánná áttért szeretőjéről, Hajdar Mahalról nevezte el. A következő város Szikandarábád, „Sándorváros”, melyet egy hatalmas mesterséges tó választ el Hajdarábádtól. Ezt az 1700-as évek vége fele alapította a század első felében felemelkedő aszaf-dzsáhi dinasztíához tartozó hajdarábádi nizám. Nevét a település másodlagos voltát sugallva angolosan Secunderabadnak írják. A harmadik város egy új számítógépváros, az ultramodern épületekkel teli Cyberabad. Az utóbbi években hatalmasat fejlődött az indiai számítástechnika. Miután a szomszédos Karnátaka állam fővárosa, Bangalúru (angolosan Bangalore) ennek következtében India legfejlettebb és egyik leggazdagabb városává vált, más

államok is igyekeztek minél több számítástechnikai céget magukhoz vonzani. Így jött létre Cyberabad, és így épül manapság Kalkutta közelében is egy hasonló számítógépváros.

Egy anglo-indiai nagycsalád vendége vagyok Szikandarábádban. Helyi anglo-indiai közösségükből került ki 1997-ben a világ szépségkirálynője, Diana Hayden. Házigazdáim azonban sokkal szerényebb háttérrel rendelkeznek. Négy testvér lakik a családjával egy négyemeletes társasház legfelső emeletén, szomszédos lakásokban. Az idősebb férfiak a vasútnál jegyeladók vagy mozdonyvezetők, húszas éveikben járó gyermekeik pedig nemzetközi nagyvállalatok telefonos szolgálatát látják el. Angolul beszélnek egymás között is, és olyan hangzatos neveket viselnek, mint Jude, Ophelia, Mathilda; a két egymástól megkülönböztethetetlen négyéves iker pedig Elwin és Melwin. Az egész család hadar, és ha nem hozzám szólnak, gyakran nem értem, miről van szó, hiszen helyi vonatkozású utalásait és szavakat nem tudom követni. Az ikrek még nem tudnak minden hangot jól kiejteni, és őket még akkor sem értem, mikor velem beszélnek.

Másnap látogatok el Hajdarábád belvárosába. Sok tekintetben a nyüzsgő észak-indiai városokhoz hasonlít, központjában lenyűgöző muzulmán mecsetekkel, bazárral és palotákkal, ám hatalmas poszterek hirdetik benne a közelben épülő felhőkarcolókat, a Lanco Hills épületeit. Az indiai-szingapúri energiaellátó vegyes vállalat, a Lanco által tervezett épületegyüttes 20–25 negyvenemeletes és egy százemeletes toronyházból áll majd. Ez utóbbi a legmagasabb lesz Indiában, hiszen Bombayban is csak körülbelül negyvenöt emeletes a legmagasabb épület.

Ez a fejlődés óriási ellentétben áll azzal, amit korábban Indiából megismertem. Ándhra Pradésben többször is jártam, de mindig India egyik legszegényebb tájegységeként gondoltam rá. Száraz, terméketlen vidéknek ismertem, ahol egy-egy aszály idején tömegesen követnek el öngyilkosságot a parasztok, és emellett naxaliták, maoista terroristák bénítják az állam működését. Korábban írt könyvemben épp az ándhrai Guntur vidékének példáján mutattam be a falusi érinthetetlen nyomorát.

Amellett, hogy több barátom is él ebben az államban, nagyon szépnek találom nyelvét, a *telugut*, és már majdnem húsz éve, hogy újra meg újra belefogok, de idő hiányában mindig félre kell tennem, és ezért el is felejttem. Most is csak néhány napot tudok Ándhra Pradésre szakítani, ám sikerült egy alapos német nyelvkönyvből többé-kevésbé ismét átnézni a nyelvтанát.

Ándhra Pradés egy másik nagyvárosa, a Krisna folyó partján fekvő Vidzsajaváda hatórányi vonatozásra van Hajdarábádtól. A Bengáli-öböltől mintegy hetven kilométerre, itt Vidzsajavádánál kezdődik a Krisna-delta termékeny vidéke.

Rövid éjszakai vonatút. Reggel az állomáson a helyi gyermekotthon egyik vezetője, Michael atya vár, és átvisz a közeli otthonba, ahol kényelmes vendégszobát és bőséges reggelit kapok.

Az otthon neve, Navadzsivan azt jelenti, hogy „új élet”. Az igazgató, Thomas atya hívott meg még tavaly. Internetes honlapja nincs, ezért nem is tudtam előre tá-

jékozódni afelől, hova is kerülök. Mindenesetre honlap hiányában csak egészen kis intézményre gondolhattam. Lassan kiderül, hogy a kalkuttai Ásálajamhoz hasonló intézményrendszerrel van szó, és hogy az épület, ahol megszálok, csak egy a sok közül. A Navadzsívan nem külföldi támogatók tartják fenn, mint az Ásálajamot, hanem az Ándhra állam utal át neki jelentős pénzüsségeket. Ezért nincs is nagy szüksége nyilvános reklámra.

Én a központi házban szállok meg. Itt lakik a három vezető pap, vagy húsz egyetemre járó gyermekotthoni fiú, és itt vannak az irodák. A központi mellett még tizenhét kisebb-nagyobb épület vagy épületrész tartozik a Navadzsívanhoz Vidzsajavádában vagy annak közelében.

Délelőtt az egyik egyetemista átvisz egy középiskolás-otthonba, ahol tízedik-tizenegyedik osztályos fiúkkal találkozom. Kísérőm angolul beszél hozzám, és elmondja, hogy matematikát hallgat az egyetemen. Angolul tanul ugyan, de annyira artikulálatlan a kiejtése, hogy gyakran meg kell vele ismételtetnem, amit mondott. A gyermekotthon igyekszik az ügyesebb fiúkat angol nyelvű iskolákba járatni, mert azok sokkal jobb lehetőségeket biztosítanak jövőjükre nézve. Ennek viszont az az eredménye, hogy hiányos angoltudásuk miatt ezen a nyelven sokkal nehezebb tanulniuk. Megint csak felötlök bennem a kalkuttai Ásálajam, ahol csak egyetlenegy rendkívül tehetséges diák jár angol nyelvű iskolába. A meglátogatott középiskolás fiúk már nem tudnak annyira angolul. Velük teluguul próbálkozom. Néhány udvariassági és ismerkedési formula után azonban kimerül a kommunikációs készségem. Odáig azért eljutunk, hogy magyar vagyok, és ekkor valaki közülük felkiált, hogy „kaszáth”. Valahogy sikerül tisztázni, hogy Kossuth Lajost érti alatta, és meg is mutatja a telugu történelemkönyvben a Kossuthról szóló rövid bekezdést. Néhány mondat magyarázza el, hogyan illeszkedik be a magyar szabadságharc Európa szabadságküzdelmeibe. A szabadságküzdelmekre az indiaiak azért is fogékonnyak, mert maguknak is száz-kétszáz éves gyarmati uralom után kellett kivívni a függetlenségüket.

Kísérőmmel meglátogatjuk a vasútállomást is. Ez Dél-India legnagyobb vasúti csomópontja, ahol találkoznak a Delhiből és Kalkuttából délre futó vonalak. A Navadzsívan is van itt egy pultja. Ha otthonról elszökött vagy elveszett gyermeket találnak az állomáson, akkor ennél a pultnál kérdezi ki az ügyeletes, és jegyzi be adatait egy nagyméretű könyvbe. Ez az első lépés ahhoz, hogy megtalálják, mi a legjobb megoldás a gyermek számára. Az állomáson is él vagy tíz koldusgyermek. Bár csak jeggyel lehet bejutni az állomás területére, kísérőm mutat egy falszakaszt a felüljáró mellett, ahol egy gyermek játszva ki- és beszőkhet. Ha új gyermek érkezik valamelyik vonattal, akkor a pulthoz irányítják, ahol aztán vagy segítenek neki hazakerülni, vagy pedig a Navadzsívan valamelyik házába küldik, ahol majd gondoskodnak a jövőjéről. Mintegy ezeröttszáz gyermek lakik a Navadzsívan különböző otthonaiban, és körülbelül tizenkétezer gyermeket juttattak eddig vissza családokhoz.

Ebéd ismét a központban. A vezetők mellett ott van még egy osztrák család is. Az apa orvos, és Franz nevű fia már egy éve itt él. Úgy döntött, hogy Indiai egye-

temre iratkozik be, és közben szociális munkát végez a Navadzsívannál. Mivel Indiában a felsőoktatás elvileg angolul folyik, nincs is különösebb nyelvi nehézsége. Beiratkozott egy közeli egyetem távoktatásos kurzusára, és az egyik otthonban a gyermekek nevelője lett. Hazájában oly sikeresen mutatta be a Navadzsívant, hogy a hallgatósága által felajánlott támogatásból sikerült egy kis furgont venni. Az ebédnél váltott néhány szó alapján elcsodálkozik, hogy honnan tanultam meg teluguul, pedig neki már egy éve nem sikerül. Panaszkodik, hogy még nyelvkönyvet sem talál. Megmutatom neki németországi telugu nyelvkönyvem, amit az oxfordi könyvtárból kölcsönöztem ki. Elkéri egy órára. Visszaszerzési kísérleteim ezután mind kudarcba fulladnak.

Később Franz apjával beszélgetek az erkélyen. Szerinte a mai fiatalság elpuhult, és nem meri vállalni a komolyabb kihívásokat. Örül, hogy fia nem a kényelmes életet választotta.

Délután azt mondják, hogy fogjam a fürdőnadrágomat, kapok egy dzsipet sofőrrel, és elküldenek az egészen kicsi gyermekek otthonába, a Krisna folyó partján fekvő *Csiguruba*, azaz „Palántába”. Itt négy modern, ám egyszerűen felszerelt épület áll, mindegyikben körülbelül negyven bentlakó kisiskolással. A földszinten osztályterem, az emeleten szobák ágyakkal. Ez hatalmas fényűzés a kalkuttai Ásálajamhoz képest, ahol a gyermekeknek nincs ágyuk, hanem csak két pokrócuk, melyeket a földre terítenek. Az épületek gazdag iskolatelep benyomását keltik. Háttul van még egy kör alakú osztályterem is, mely nem téglából készült, mint a többi épület, hanem fából és gyékényből. Sajnos a folyó megáradt, így nem tudunk fürdeni. A rendezettség láttán eszembe sem jutott, hogy a folyóvíz annyira szennyezett lehet, mint a Gangesz, és még érintésétől is óvakodnom kellene. Szívesen beszélgetnék tovább a gyermekekkel, de rám sötétedik.

Arra gondolok, hogy nagyon gyakran elmosódik a határ a jó és rossz között. Általános emberi jelenség, hogy ez a két szó gyakran a kirekesztést szolgálja: aki az én csoportomba tartozik, és hozzám hasonló, az jó, aki pedig más, az rossz. Sokan fenntartják maguknak a jogot, hogy eldöntsék, ki és mi a rossz és a jó. Ennek eredményeképpen sokan mások kétségbe vonják, hogy létezhet mindannyiunk felett egyformán álló jó vagy rossz. Különösen elterjedt ez a vélekedés nyugati individualista világunkban. Egy-egy olyan gyermekotthont meglátogatva, mint a kalkuttai Ásálajam vagy az itteni Navadzsíván egyértelmű számomra, hogy minden hiányosságuk ellenére is jó, amit tesznek.

Másnap a gyermekotthon harmadik papja, a Tirupati Egyetemen doktorátusát író Ignatius atya hív magával, hogy nézzem meg a Navadzsíván vidzsajavádai házait. Felültet motorbiciklijére, és elmondja, hogy a gyermekotthon fenntartása csak egyik része a tevékenységüknek, és ennél sokkal fontosabb munka a megelőzés. Ez abban áll, hogy a szegényebb sorú gyerekeket megtartsák a családotnál, hogy soha ne kerüljenek olyan helyzetbe, hogy el kelljen szökniük. Emellett igyekeznek a dolgozó kiskorúakat visszairányítani a tanuláshoz.

Vidzsajaváda Autonagar, „autóváros” nevű külvárosába megyünk. Ez Ándhra

Pradés legnagyobb autójavító telepe. Mindenféle kerék, vezetőfülke vagy motor nélküli teherautók, összetört járművek, alkatrészhalmozok, fekete, olajos utak, olajos csatornák és időnként egy-egy tehén. Most az esős évszakban még zöld a növényzet, és valamennyire tiszta a levegő, de elképzelem, hogy a száraz évszakokban mindent belep a por. Itt-ott látszik néhány borpálma és egy-két banánültetvény, de a többi zöld inkább csak útszéli bozótos. Autonagar olyan szennyezett, hogy a gazdagabbak közül alig lakik itt valaki, ám sok munkás a helyi nyomortanyákon él családjával. A műhelyek és bokrok között néha megpillantok egy-egy favázas, gyékény- vagy bádofalú, szalmafedeles viskót.

Naponta százezer ember ingázik Autonagarba, hogy a helyi kisüzemekben dolgozzon. Egy reggel hattól este nyolcig tartó munkanapért 150 rúpiás napszámot kapnak. Ebből a százezer emberből a Navadzsívan statisztikai szerint manapság körülbelül 1100 a tizennégy év alatti és 2000 a tizennégy és tizennyolc év közötti. A nyomor ellenére itt is nyomon lehet követni a fejlődést, hiszen 2001-ben még mintegy hatezren voltak a tizennégy év alattiak. Ebben a változásban nagy szerepet játszott a Navadzsívan. Emberei járják az üzemeket, és ahol gyermekmunkát észlelnek, ott ráveszik az üzemtulajdonost, hogy a gyermeket bocsássa el, és engedje iskolába járni. Ez általában sikerrel is jár, mert a munkaadók tudják, hogy a Navadzsívan, valamint a Munkaadók Szövetsége jó kapcsolatban van a rendőrséggel, és nem hiányzik nekik egy feljelentés. India más részén a munkaadók nem tartanak ennyire a rendőrségtől, mert könnyű a rendőrt lefizetni, és papírok hiányában elintézni úgy a dolgot, hogy a tizenkét évesnek tűnő gyermek hivatalosan tizennyolc éves legyen.

Mikor néhány nappal később Kalkuttában elmesélem, hogy Ándhra Pradésben együtt lehet működni a rendőrséggel a szegénység elleni harcban, indiai barátaim hitetlenkedve fogadják. Ilyesmi az ország más részein még ma is elképzelhetetlen. Én pedig ebben még jobban megérezem a fejlődést, mint a kis dhótis Air Deccan figurában vagy a Lanco Hills felhőkarcolóiban. A szegénység legyőzésének legfőbb akadálya nem annyira a pénz hiánya, mint inkább a hatalmon levők korrupt volta. Ándhrában ez most a szemem előtt szorul vissza.

Hogy a gyermekek életkorát ne lehessen letagadni, a Navadzsívan „terepfelügyelői” az autonagari nyomortanyákat térképezik fel. Házról házra járnak, és rendszeresen dokumentálják, hogy melyik családban hány gyermek van, hány éves, és jár-e iskolába. Az iskolába járást azzal könnyítik, hogy támogatást adnak a tanuló gyermekek után.

A Navadzsívan által működtetett Bála Vikász Kéndrában, „Gyermekfejlődési Központban” van a gyermekmunka-hivatal, melynek feladata a korábban dolgozó gyermekek visszairányítása az iskolába. A Kéndra az iskolába járó szegényebb gyerekeket pénzzel és tankönyvvel támogatja, asztalos- és villanyszerelő-képzést szervez, továbbá szállást és esti iskolát biztosít a dolgozó gyermekeknek.

Innen Ignatius atyával a „Rizsüzem” mögött fekvő Murlinagar, „Furulyaváros” nevű nyomortanyára megyünk, ahol a Navadzsívan egyik terepfelügyelőjének

munkáját nézzük meg. A telep olyan, mint egy nagy udvar, melyet U-alakban vesznek körül az egybeépült egyhelyiséges, bádogtetős kőlakások. Még látszik rajtuk, hogy valamikor vakolat is volt rajtuk. Néhány lakás előtt favázra kifeszített nejlon – előszoba gyanánt. Közepén száradni kiterített ruhák teszik színessé a murlinagari telepet, amit Magyarországon lerobbant istállóknak gondolnánk. Ignatius atya szerint a legnagyobb gond, hogy a férfiak elisszák a fizetésüket, továbbá az iskoláztatás hiánya és a gyermekmunka. Gyakran előfordul, hogy megszólják az iskolába járó lányokat. Ha a férfi elitta a pénzt, akkor sok asszonynak nincs más választása, mint hogy éjszakai távollétével maga szerezzék meg a napi betevőre valót. A terepfelügyelővel közösen látogatjuk a családokat. Csak az asszonyok és a kisebb gyermekek vannak otthon, akik barátságosan fogadják a látogatókat. Mindig megkérdezzük, hogy bemehetünk-e a házba, és leülhetünk-e egy kicsit. A legtöbb otthonban egy ágy van, valamint egy széken tévé, rajta művirág. A ruhák egy magasban kifeszített madzagról lógnak le. Valahol egy ventilátor és néhány főzőedény. Bent aztán a terepfelügyelő kikérdezi, hol dolgozik a férj, és hány gyermek van, mekkorák, mit csinálnak, járnak-e iskolába? Ha igen, hova? Ha dolgoznak, hol dolgoznak?

Búcsút veszünk a terepfelügyelőtől, és Ignatius atyával kissé távolabb sétálunk, ahol egy érinthetetlen kasztú, kis csatornatisztító közösség él. Kunyhóikat bozotos veszi körül. Az előző telep előkelőnek tűnik ahhoz képest, amit itt látunk. Itt nincs kőház, hanem innen-onnan kidobott deszkákból, rudakból és bádogból összetakolt viskók. Az emberek sem annyira barátságosak. Kísérőm megkérdezi, milyen kasztúak, és enni kér tőlük. Néhány perc múlva kap is egy tányér főtt rizst, amit jóízűen elfogyaszt az egyik viskó elé leülve. Az érinthetetlenek főztjét senki kívülálló nem fogadja el. Ignatius atya viszont ezzel mutatja ki, hogy nem tartja magát náluk magasabb rendűnek. Itt is asszonyok és gyerekek vannak körülöttünk. A leginkább közlékenynek egy tizenhét éves, elálló fülű lány tűnik. Vele még angolul is tréfálkozunk. Kiderül, hogy tíz osztályt végzett, és teherbe esett. Otthagyta az iskolát, és a gyermeket neveli. Afelől érdeklődünk, van-e valaki, aki később vigyázhatna a gyerekekre, és szeretne-e még továbbtanulni?

A tűző napon motorozunk a következő Navadzsívan-központ, a *Navína* felé egy másik városrészbe. Közben Ignatius atya elmeséli, hogy melleleg maga is érinthetetlen, és hogy másik két paptársához hasonlóan a dél-indiai kereszténység fellegvárából, Kerala államból származik. A Navínában lányokat képeznek ki varrónőnek, *maggam*-száridíszítőnek és kozmetikusnak. A legnagyobb érdeklődés a kozmetikusképzés iránt van. Mindegyik jól fizető szakma. Az indiai nyomor egyik oldala az, hogy a nők nem vállalhatnak munkát, pedig így megkétszereződhetne a család bevétele. Ezen igyekeznek itt változtatni.

Töredékes telugutudásom mindig jó alapot jelent a barátkozásra. Angolul ugyan nem tudnak a lányok, de jelentkezik közülük kettő-három, hogy tudnak hindiül.

– Hogyhogy tudtok hindiül?

– Muzulmánok vagyunk! – felelik a legnagyobb természetességgel. Hát még ezt sem tudom? Észak-Indiában a dévanágari írású hindi általában a hinduk nyelve,

míg a muzulmánok az arab betűs urdut vallják magukénak, amelynek irodalmi hagyománya a perzsához kapcsolódik. Dél-Indiában a muzulmánok nagy része évszázadokon át a dekkáni urdut beszélte. Így állhatott fenn az a helyzet, hogy a telugu nyelvű Ándhra Pradés muszlim fővárosának nyelve egészen a legutóbbi idő-kig az urdu volt. A függetlenség után azonban a hindi különleges státuszt kapott: úgy tűnik, hogy a dél-indiai muzulmánok közül sokan észrevétlenül írást váltottak, és nyelvüket így most hindinek mondhatják. Ezáltal Indiában bárhol munkalehe-tőséghez jutnak.

A kozmetikus lányok éppen egyik társuk arcán gyakorolják a pakolást.

– Mit kérnek leggyakrabban a nők a kozmetikustól? Ránctalanítást, bőrfehé-
rítést?

– Dehogyan is! Szemöldökrendezést.

Ignatius atya megkér, hogy indiai szokás szerint tartsak egy rövid beszédet a diákoknak és a tanároknak. Ők is lelkesebben végzik majd a munkájukat, ha azt lát-ják, hogy még ilyen távolról jött emberek is értékelik azt. Angolul beszélek, Ignatius atya fordít.

Továbbindulunk. Egy, a szegény lányoknak fenntartott otthonban és „áthi-daló” iskolában, a *Szétuban*, a „Híd”-ban két húszéves német lány is lakik. Meg-ismerkedem a kislányokkal és a nevelőkkel. Feltűnően sok a Laksmí nevű lány: Dzsajalaksmí, Ádilaksmí, Anantalaksmí. Laksmí a gazdagság istennője. A szegény ember szereti legalább a névadásban megidézni. Észreveszek egy elbűvölően szép nevelőnőt, Manalaksmít, aki hindiül szólít meg, és angolul is tud. Ő húsz év körül járhat, de egyszerre öntudatos és gyermekesen szerény. Ha nem ilyen szegény kör-nyéken születik, belőle is szépségkirálynő lehetett volna. Itt is, és ezentúl minden állomásunkon beszédet kell intéznem a lányokhoz. Lassan belejövök: a bevezető öt-hat mondatot már teluguul mondom, és csak utána váltok angolra. Manalaksmí fordít, és a végén ő helyez egy virágfűzért a nyakamba.

Manalaksmí elmeséli, mennyire vágyik rá, hogy eljusson külföldre. Mondom neki, hogy van egy olyan érzésem, hogy el is fog jutni. Huszonegy éves koromig én is csak nagyjából Magyarországot ismertem. Mégis Manalaksmínak ebben a vágyában ötlük fel a köztem és a nyomortanyák lakói közötti nagy különbség. Én eljöhettek ide, és élhetek ezek között az emberek között, akár hosszabb ideig is, de mindannyian tudatában vagyunk, hogy nekem mindig is meglesz a lehetőségem arra, hogy kilépjek, míg nekik csak kivételes esetben. Ez öntudatlanul is falat von közénk.

Ismét útra kelünk. Most kimegyünk a városból Pennamálúru faluba. Banán-ültetvények és egy óriási iskolatelep mellett visz el az utunk. Vidzsajaváda legjobb iskolája egyházi iskola. Több vezető tisztségviselő is járt ide, és az alumnusok mindenképpen közrejátszanak abban, hogy jó a Navadzsívan kapcsolata a város vezetésével. Itt a faluban is hasonló szakképzést terveznek a lányoknak, mint a Navínában. Emellett a Navadzsívan segíti egy női érdekvégyesítő kör működését is. A hagyományos indiai családban a férfi szinte korlátlan úr, a nőnek pedig alig

van beleszólása abba, hogy mi történik a családon kívül. Gyakori a családon belüli erőszak a nők ellen. Mrs. Váni, az asszonykör vezetője számára a Navadzsivan bérel egy irodahelyiséget. Ő mondja el, hogy összefogással nagyot lehet változtatni a nők helyzetén. A legprimitívebb módszer a hagyományos „cipővel verés”. Elmesél egy esetet, ahol az iszákos férj rendszeresen verte a feleségét. A helybéli asszonyok erre összefogtak, elkapták a férfit, és papuccsal megverték: nyilvános megszégyenítés. Az asszonykör munkája azonban inkább abban áll, hogy a nőket tájékoztatják jogaikról és lehetőségeikről.

Veszünk néhány darab apró helyi banánt, mely Ignatius atya szerint a környéken a legfinomabb. Szembejön velünk egy kecskecsorda. Téglaházat errefele alig látok. Egy-egy fehérre meszelt vályogfalú viskón azonban primitív rajzok vannak. Egy töltés tetején motorozunk, és onnét ereszkedünk le Ennamálapúdúru nyomortelepére. Nem tudom eldönteni, a város része-e vagy pedig önálló falu. Jártam már sok nyomortelepen, de ez itt megdöbbsent. Fekete vízű, hulladékkal teli csatorna mellett állnak a fal nélküli, pálmalevél-fedeles viskók. A tetőt itt-ott nejlonszakok takarják, hogy valamivel esőállóbb legyen. Néhány viskó helyén sátor. Az egész sokkal inkább ideiglenes táborhoz hasonlít, mint emberek állandó lakhelyéhez. A nyomorban gyakran van valami, ami az átmenetihez teszi hasonlónvá. Az utcán alvó emberekről is könnyen azt gondoljuk, hogy csak néhány napra jöttek a nagyvárosba, hogy valamit elintézzenek.

Ennamálapúdúruban iskolát építettek a nyomortelepen, és először a tanítónővel, Ádilaksmíval találkozunk. Azután körbejárjuk a viskókat. A viskók előtt kis tűzhelyeken készül a vacsora. Itt-ott egy-egy gyékénymatrac van leterítve, másutt egy összehajtható szék vagy ketrec. Körülöttünk állatok futkároznak: kutyák, tyúkok, ludak. Ludakkal alig találkoztam Indiában, fogalmam sincs, hogyan kerültek erre a legvalószínűtlenebb helyre. Itt is inkább csak asszonyokat és gyerekeket látunk. Megjelenik azonban egy nagy bajuszú, bongyor hajú, hatalmas termetű férfi. Nem nagyon öreg, de mély ráncokat visel, és arcáról leolvasni, hogy nem veti meg az alkoholt sem. Ő Andzsanéja, a nyomortelep „bátyja”, azaz a helyi maffiózó „keresztapa”. Még Ignatius atya is a tiszteletteljes Andzsanéjagáru megszólítással illeti. Megkérdezése nélkül lehetetlen bármi újat is bevezetni a telepen. Szerencsére a köiskola építését nem ellenezte. Valószínűleg nem akart ujjat húzni az egyházzal. Övéi a ludak, és hamarosan eldicsekszik két kalitkába zárt papagájával is. Megint csak a klasszikus nyomortelepi helyzet: a nyomorultak vérét még néhány olyan élősködő is szívja, aki a helyzet fenntartásában érdekelt. Azt azonban Andzsanéja nem látta át, hogy az oktatás terjedésével mégiscsak megváltozik majd az élet. Idővel nagyobb önállóságot nyernek majd a telep fiatalabb lakói, és még itt, a legmélyebb nyomorban is elvetették a felemelkedés magjait.

Visszaúton ránk sötétedik, de még benézünk a sok napi állomásunk közül az elsőbe, a Bála Vikász Kéndrába. A Kéndra most nem hivatalos arculatát mutatja. Alig ismerek rá: gyermekek tanulnak be egy utcai színjátékot a nyomortelepi problémákról, a gyermekmunkáról, az asszonyok elnyomásáról. Nem kell hozzá

teluguul tudni, hogy meglássam, hogy a kis szereplők teljesen megértik, amit játszanak.

Visszaemlékezem egy régebbi élményemre. Egyszer a kalkuttai gyermekotthonban töltöttem egy hónapot. A fásasztó napi munka délutáni szüneteiben a *Sötétség délbent* olvastam, mert éppen ez a könyv került a kezembe. Ekkor fedeztem fel, hogy Koestler milyen jó író, és hogy milyen hibátlanok az orosz kommunizmusért harcoló, ám a kommunisták börtönébe került főhős eszmefuttatásai. Élete mégis tragédiába fulladt. Egyik nap elfogott itt a kétség, vajon hozzájárulok-e valamivel ezeknek a gyermekeknek az életéhez. Hány ember képzei, hogy itt vagy ott segít, javít a helyzeten, és közben önmagát csapja be. Ekkor néhány gyermek arca tisztán felvillant előttem, és megérezttem, hogy még a nekik kölcsönzött legkisebb őszinte figyelemért is páratlanul hálásak. Gyakran pár baráti szóval is közel kerültünk egymáshoz. Teréz anyára gondoltam, aki a munkájához szükséges legegyszerűbb körülmények között, a legközvetlenebb kapcsolatban élt a nyomorral, és ha társadalmi szinten nem is tudta a nyomort megváltoztatni, mégis számtalan ember életét tette jobbá. Koestler hőse a logikára építve próbált a társadalmon segíteni, Teréz anyja saját, közvetlen tapasztalatára alapozott. Hiába vagyunk azonban büszkék kérlelhetetlen logikánkra, valahol becsúszik egy hiba. A nyomorral való közvetlen kapcsolat az, amit minden segíteni akaró embernek újra meg újra meg kell ismernie.

Aztán már az esti városi forgalom fényei között motorozunk visszafelé. Ignatius atya elmondja, hogy egyik állandóan a gyermekekkel lakó, külföldi segítőjük részeges, és délutánra már használhatatlan, mégsem távolítják el, mert ő is sok támogatást hozott. Beszél a szép Manalakszmíról, hogy gyermeke van a gyermekotthon egyik volt dolgozójától. Leányanyaként Indiában korlátozott lehetőségei vannak. Személyes negatív tapasztalatom a fentebb említett eset, amikor az osztrák Franz eltulajdonította a könyvtári telugukönyvemet, és mivel régi kiadás, lehetetlen pótolni.

A vasútállomáson este a Navadzsi van pultjánál várom a hajdarábádi vonatot. Csak most veszem észre, hogy a hálókocsijegyem más napra szól. A pultnál egy féllábú, mankós fiatal. Ő siet el a jegyet kicserélni. Tizenegykor beáll a hajdarábádi vonat.

A Gangesz két partja

Allahábád. India egyik legfontosabb zarándokhelye. Itt ömlik a Jamuná a Gangesz folyóba. Idős tanáromhoz, Dr. Kisórilálhoz járok már egy hete. Két iránytaxival egy órát vesz igénybe az út. Előbb a városon kell átvágni, aztán a nemrég épült, hatalmas Jamuná-hídon. A magas hídról jól látszik az egy kilométernyire levő szent torkolat. Az egymásba ömlő két folyó és a belőlük egyesült Gangesz olyan, mint egy hatalmas, háromágú csillag. Az indiaiak a torkolatot Trivéninek, hármas folyamnak hívják. A híd kivezet minket Dóábból, a folyóközből, India egyik legsűrűbben lakott, történelmileg leggazdagabb vidékéről. A hídról letérve nemsokára

a naini börtön mellett halad el az utasokkal tömött, háromkerekű iránytaxi. Ez az ország egyik leghírhedtebb börtöne, melynek egykor olyan jeles rabjai voltak, mint a későbbi miniszterelnök, Dzsaváharlál Néhrú. A legutóbbi időben azonban azzal került az újságok címlapjára, hogy az elégtelen ellátás következtében öt hónap lefolyása alatt tizenhét rab halt meg benne.

Az iránytaxiban mindig recsege bömböl a zene, az emberek pedig egykedvűen hallgatják. Soha nem fogom meglátni, hogy mi van a magas falon belül. Vajon miféle emberek vannak odabent? Indiában soha nem féltém a közbiztonság miatt, annak ellenére, hogy többször is megjártam a tolvajokkal. Két fényképezőgépem, egy walkmanem és vagy ötszáz rúpiám bánta. Ülhet-e most odabent valaki éppen az én pitiáner bűnözőim közül? Mennyire idegen világ ez nekem, pedig India számos vidékén napi valóság a rablóbandák jelenléte.

Az én figyelmem manapság messze van mindettől. Középkori hindi szövegproblémákat beszélek meg Dr. Kisórilállal. Egy kétszáz éve élt költőt próbálunk megérteni, egy letűnt világból. A költőt Thákurnak hívták, és Allahábádtól nem messze, a Gangesz déli partján levő, apró fejedelmi udvarokban élt. Bár a paloták ma is állnak, és a legtöbbjük törvényszéki épületként szolgál, a fejedelmi udvarok kultúrájukkal együtt eltűntek, és az egykori maharadzsa leszármazottjai csak paródiáját élik meg az egykori dicsőségnek. Thákur életéről alig tudunk valamit. Versein keresztül ismerjük viszont érzéseit, és a történelmi dokumentumok alapján el lehet képzelni a kort, amelyben élt. Akkoriban több hatalom küzdött a déli partvidék feletti befolyásért. A helyi hatalmat kis fejedelemségek gyakorolták, amelyek hol szövetkeztek, hol harcoltak egymással, hol összeomlottak, hol megnöttek. Állandó politikai alakulat sokáig nem maradt fenn. A vidék fejedelmei magukat előkelő harcosoknak, bundélá rádzsputoknak tartották, de a szomszédos tartományok néhány száz évvel korábban államot alapító rádzsputjai, a kaccshaváhák, a ráthórok, a sisódiják lenézték őket, és nem tartották őket igazi harcos kasztblieknek. A bundélá dicsőségre a legnagyobb csapást azonban nem a büszke rádzsputok mérték, hanem egy meztelen szerzetesekből álló sereg. A szerzetesparancsnok Himmat Bahádur húszezres seregével legyőzte, és hűségükre kényszerítette a bundélákat. 1800 körül a szerzetes hadúr előtt még a távoli Dzsajpur kaccshaváha rádzsput ura is megalázkodott. Himmat Bahádur seregét aztán egy nála is nagyobb hatalom győzte le: a britek. A bundélá maharadzsa pedig elfogadták, hogy a britek alárendelt szövetségesei lesznek. A nyers erőszak, intrikák és árulások e világában Thákur négy sorosai leírják a mitológiai vaskori állapotokat, a szerelmet és Istent keresik, lefestik az állandóan változó évszakok szépségét, és amellet, hogy újra meg újra dicsérik az uralkodói bőkezűséget, az önálló emberi tartást kérik számon a fejedelmeken, és bárkin, aki férfinak nevezi magát. A költemények hol az egyszerű pásztorlányok beszédmodorát idézik, hol pedig nyomdafestéket nem tűrő szavakkal szitkozódnak. Kézíratos gyűjteményekben még mindig találni újabb és újabb Thákur-verseket. A brit szemléletmódon, majd a nemzeti szabadságküzdelen felnőtt indiai irodalomkritika azt tartotta,

hogy az elkorcsosult késő-feudalizmus versei talpnyaló költők művei, elszakadtak a való élettől, ezért elhanyagolta őket.

Ma nem iránytaxiban, hanem egy egész napra kibérelt, kis Máruti taxiban kelek át a hídon. Fel sem merül bennem, hogy estére milyen közel kerülök majd mind a rablóbandák, mind Thákur világához. Kéziratot kereső tudóstársamhoz, Dúbédzsihez megyek a néhány száz kilométerre levő, Gangesz-parti faluba, Karéruába. A híd után többször is sáfrányszín ruhába öltözött, mezítlábas zarándokcsoportok mellett haladunk el. A csoportból valaki egy rúd két végére kötött kis edényben Gangesz-vizet visz a vállán egy Siva-templomba. Ha a templom távolabb van, akkor napokat is gyalogolnak mezítláb, és ez alatt az idő alatt a szerzetesek életét élik. A szállítórudat *kánvarnak* hívják, a zarándokokat pedig a rúdról *kánvarijának*. A napokban gyakran láttam ilyen csoportokat, hiszen a vízfelajánlás minden évben ebben a hónapban történik. A *kánvariják* úgy öltözködnek, mint a szerzetesek, de sokkal gyorsabban mozognak, és még a kívülálló is megérzi, hogy másokról van szó. Az egyik éjszaka arra ébredtem, hogy egy nagyobb csoport halad el az ablakom előtt, és recsegő erősítőjükön valamiféle vallási zene bömböl. Egy rendkívül nagy *kánvarijá* csoport tartott körmenetszerűséget. A felébresztett indiaiak legtöbbször az ilyesmiért nem haragszik meg, hanem inkább örül, hogy az éjszaka közepén is része lehetett vallási élményben.

Kisórilál és Dúbédzsi jó barátok. Ha Allahábádból megyek Karéruába, akkor ő is beül hozzám az egy napra kibérelt taxiba, sőt még cipőboltos barátját, Agraváldzsi is elhozatja. Agraváldzsi alig mozdul ki otthonról, és egy ilyen kirándulás mindig feldobja. Felvesszük Kisórilált és Agraváldzsi, és a taxi visszafordul. Bár Mirzápuránál van híd a Gangeszen, az északi út sokkal jobb, és hamarabb odaérünk rajta. Újra átmegyünk a Jamuná-hídon, aztán a városon, majd a Gangesz-hídon. Az esős évszakban megáradtak a folyók, és mindegyikük betölti a teljes folyómedret. A torkolatnál a megáradt folyók elöntötték a partot, és csónakok viszik be a zarándokokat az igazi torkolathoz. A legtöbb zarándok gyászoló, aki valamilyen családtagjuk hamvát hozza a Gangesz legszentebb pontjához, hogy ott vegyen végső búcsút szerettétől. Ez szertartással, kopaszra nyiratkozással és rituális fürdővel párosul. A Gangesz-hídon még fényképezkedni is megállunk. Ilyen hatalmas folyó rendkívüli látvány. A híd a Delhi–Kalkutta főútvonal, India egyik legfontosabb útjának a része. Ezen az egyre hosszabb szakaszokon négysávossá alakított úton másfél óra alatt Karéruában leszünk. Még a brit gyarmatosítók hozták létre India tengelyét, a Kalkuttától Láhórig vezető nagy kelet–nyugati utat, a *Grand Trunk Road*ot. A gyarmatosítás előtt lehetetlen volt Indiában monszun idején közlekedni.

Kisórilál arról beszél, hogy egy hét múlva utazik egy konferenciára. Egy volt diákja, Pannálál jön érte, és vonattal viszi el Dzshánsziba. Az út másfél nap vonattal. Több mint kétszáz évvel ezelőtt egy ideig még talán az a város is Himmat Bahádur érdekszférájába tartozott. Pannálálnak szabadjegye van, és egy másik utast is magával vihet. Így utaztatja Kisórilált. Pannálál monográfiát is írt Kisórilálról, aki doktori dolgozatának vezetőtanára volt. Mára azonban már az egykori diák is nyug-

díjas. Hindi doktorátusa ellenére Pannálál nem lett egyetemi oktató. Sokáig azt hittem róla, hogy köztisztviselő, de aztán Kisórilál elmondta, hogy rendőrtiszt Madhja Pradésben, a Gangesz déli partvidékének egy távoli zugában. Kisórilál mégis panaszkodik, Pannálál volt a legjobb diákja, de mégsem volt elég ügyes az irodalomhoz.

Mikor leérünk a Gangesz-hídról, rendőrség állja el utunkat. A sofőrnek magyaráznak valamit hadarva. Az utat egy hosszabb szakaszon lezárták, de nem akarunk visszafordulni. Sofőrünk elmondja, hogy innét kissé északabbra megpróbálhatjuk. Talán a lezárt útszakasz egy részére is vissza tudunk valahogy szivárogni. Leme gyünk a főútról, és keskeny földutakon, apró falvakon keresztül látva jutunk lassan előre. Több mint másfél órát haladtunk már, mikor a sofőr valahogy visszajut a lezárt főútra. Közben elmondja, hogy a rendőrök azért zárták le az utat, mert a *kánvarijá* zarándokok összetűztek a pandzsábi teherautósofőrökkel. Indiában kamionok nincsenek, hanem hatalmas, szinte mindig túlterhelt teherautók szállítják a nagyobb közúti rakományokat. Ezeknek a kifestett kocsiknak még a vezetőfülkéje felett is alakítottak ki rakteret. A kocsikon oldalt istenségek képei, elől és hátul pedig az ártó szellemek elűzésére riasztó démonfejek vagy egy cipő. A sofőrök sokak szemében félig alvilági alakok. Nappal alszanak, éjszaka vezetnek. Isznak, és a rendőri erőszakoskodásokat azzal kerülik el, hogy megvesztegetik őket. A benzinpénz mellett a kocsi tulajdonosa erre is ad nekik néhányezer rúpiás keretet. Állítólag egy részeg sofőr elütött egy *kánvariját*, erre a zarándokok megtámadták, és felgyújtották a teherautókat ezen az útszakaszon.

Ahogy visszaérünk az útra, valóban látunk néhány kiegészített teherkocsit. Rajtuk kívül csak pár biciklis és ökrösszekér halad itt. Szembejövő forgalom egyáltalán nincs. Egy kisvárosban megállunk valamit enni, és utána nemsokára elérjük a túlloldali útlezárás pontját. Ezen túl már nagyobb a forgalom.

A sofőr azt ajánlja, hogy visszafele majd a Gangesz északi partján fekvő főútvonal helyett a déli parton menjünk vissza. Az sokkal kisebb, nem járnak rajta teherautók. Örülök a döntésnek, mert a déli parton még úgysem jártam. Ez már Madhja Pradés, az a vidék, ahol Thákur élt.

Kora délután érkezünk Karéruába, ahol Dúbédzsi elmondja, hogy már több órája vár. Nagy örömmel mutatja meg az utóbbi év kézíratszerzeményeit, amelyekből sokat le is fényképezek. Még olyan is van közöttük, amelyekben ismeretlen Thákur-versek vannak. Kisórilál korábban elmondta, hogy Dúbédzsi büszke tartása ellenére nagyon szegény, ezért hagyok nála pénzt, hogy amikor teheti, újabb kéziratkereső útra indulhasson. Kisórilálnak Karéruá közelében is van egy diákja, aki Dúbédzsitől még korábban megtudta, hogy tanára ma ide fog jönni, és erősködik, hogy szeretne minket vendégül látni. Visszaindulás előtt még hozzá is benézünk.

Szeretnénk még jóval sötétedés előtt visszaindulni, de nem tudunk. Déli irányba fordulunk, és a mirzápuri hídon megyünk át a megáradt Gangeszen. Míg az északi part teljes egészében síkság, a déli oldalon itt-ott kisebb dombok vannak. A szürkületben még látni egy-egy hindu templomot a dombok tetején.

Sötétedik. Az ég olyan felhős, hogy a napot egy pillanatra sem láttuk. Mire elhagyjuk Mirzápurt, ránk sötétedik. Néhány napja olvastam az újságokban, hogy a rendőrség elfogta India egyik leghírhedtebb rablóvezérét, aki errefelé működött, és hirtelen felötlik bennem, hogy mégsem volt jó döntés az elhagyatott déli úton nekivágni az éjszakának. A helyiek tudják, miféle utakon nem érdemes éjszaka autózni, de mi nem. A rablóbandák nagy kövekkel zárják el az utat és kényszerítik megállásra az autókat. A környékeliek tudnak róluk, és a rendőrség ellenében gyakran segítik őket.

Koromsötét van, és az eső is elered. Kisórálál közben mesél. Elmondja, hogy diákjának, Pannálálnak azért van szabadjegye, mert néhány éve ő kapta el a rablóvezér Daduát Madhja Pradésben, egy-kétszáz kilométerre Mirzápurtól. A környékeliek közül, ha valaki a rendőrséghez fordult, akkor azt Daduá emberei elhurcolták, és lassan feldarabolva megölték. Madhja Pradés indiai mértékkel ritkán lakott állam, és a dimbes-dombos vidéken a falvak között viszonylag könnyű bújóhelyet találni. Pannálálnak valaki jelentette, hogy tud Daduá aktuális bújóhelyéről, és el is vezette Pannálál rendőrcsapatát arra a helyre. A kialakult tűzharcban néhány rablót megöltek, de a legtöbbjük elmenekült, mert Pannálálék Daduára összpontosítottak. Végül sikerült megsebesíteniük, és mikor a közelébe értek, látták, hogy már nincs neki sok hátra. Megkérdezték tőle, van-e valami kívánsága, és van-e valaki, akinek a halála előtt üzenne, de ő csak annyit mondott, hogy „vizet!”

Azt hittük, itt nem lesznek teherautók, de mivel hallottak a összetűzésről, és az útlezárásról, nagyon sokan itt próbálnak előrehaladni. Itt meg dugóba keveredünk. Lehet, hogy csak napok múlva indulnak meg a teherautók, amik közé beszorultunk. Sofőrünk valahogy az út mellé húz, és magunk mögött hagyjuk az álló teherkocsikat. Ezen az úton is rendőr áll egy faluban, és leterel a főútról. Zuhog az eső. Errefele a sofőr sem ismeri az utat.

Most már valóban bajba kerülhetünk. A rablók is általában rendőrruhában működnek, és mi van, ha az útról leterelő rendőr is közéjük tartozik. Az eső csak szemerkél, és a soha le nem kapcsolt reflektor fényében legalább annyit látunk, hogy a keskeny út éppen egy falun visz át vagy lakatlan területen. Egyszer elágazáshoz érünk. Jobbra, a vasúti töltés alatt egy keskeny aluljáró, előre pedig még keskenyebb út. Előre indulunk. Egy idő után elfogy az út, és visszafordulunk.

Sok pénz nincs nálam, és sokkal inkább a gépemben őrzött kézirat-fényképeket és a jegyzeteimet féltém. Pedig ennél több félnivalóm is lehetne. Mióta a bankrendszer annyira fejlődött, hogy a gazdagok a pénzüket nem háznál tartják, a rablóbandáknak az emberrablás a kifizetődőbb vállalkozás. Egy fehér emberért biztosan nagy váltságdíjat remélhetnek.

Visszaérünk az elágazáshoz. A töltés a Kalkutta–Delhi vasútvonal töltése, és azt keresztezi az út. Az aluljáró mélyen van, és az esőtől felgyűlt benne a víz. Fogalmunk sincs, milyen mély lehet, és átmegy-e rajta a kocsik. Fáradtak vagyunk. Karéruába visszamenni nem tudunk, hiszen így is alig szabadultunk ki a teherautók közül a forgalmi dugóból. Két, hetven körüli öregembernek egy kis Márutiban

éjszakázni lehetetlen. Nincs más választásunk. Bemegyünk az aluljáróba, neki az egyre mélyülő víznek. A reflektorfényben egyre csak a víz látszik, és még az aluljáró túlsó végét sem tudjuk kivenni. Olyan, mintha hajóval mennénk át egy híd alatt.

Kibírta a kocsi, és egyre kevesebb lett a víz. Ráadásul a vasút jó tájékozási pont. Ha az út továbbra is a vasút és a Gangesz közötti sávban visz, akkor nem tévedhetünk el.

Nem tévedtünk el, és tíz órára már Nainiben voltunk, ahonnét azon az úton, amin reggel jöttem, most visszafelé visz a taxi. A veszélyt teljes egészében csak utólag fogjuk fel, és akkor ijedünk meg. Nem találkoztunk ugyan rablókkal, de megérettük őket, és jártunk Thákur világában.